

ЗБОРНИК

РАДОВА НАРОДНОГ МУЗЕЈА

XLVII

ЧАЧАК, 2017.

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Делфина Рајић - Радивоје Бојовић - Милош
Тимотијевић
АЛБУМ СТАРОГ ЧАЧКА (1870-1941)
Чачак, 2010.

Делфина Рајић - Милош Тимотијевић
ЦРКВА СВЕТОГ ВАЗНЕСЕЊА У ЧАЧКУ
Чачак, 2011.

Делфина Рајић - Милош Тимотијевић
МАНАСТИРИ ОВЧАРСКО-КАБЛАРСКЕ
КЛИСУРЕ
Чачак - Београд, 2012.

Милош Тимотијевић
МОДЕРНИЗАЦИЈА БАЛКАНСКОГ ГРАДА
(1944-1989). КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА
РАЗВОЈА ЧАЧКА И БЛАГОЕВГРАДА У ЕПОХИ
СОЦИЈАЛИЗМА
Чачак, 2012.

Милош Тимотијевић
ЧАЧАК У ДОБА СОЦИЈАЛИЗМА (1944-1990)
ФОТОГРАФИЈА КАО РЕПРЕЗЕНТ
ПОЛИТИЧКЕ МОЋИ
Чачак, 2013.

СПОМЕНИЦА НАРОДНОГ МУЗЕЈА
У ЧАЧКУ 1952 - 2012,
Чачак, 2013.

Михаило Милинковић
Перица Шпехар
ГРАДИНА НА ЈЕЛИЦИ
ТРИДЕСЕТ ГОДИНА
АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА (1984-2014)
Чачак, 2014.

Милош Тимотијевић
СЕДАМДЕСЕТ ГОДИНА ОД ПОБЕДЕ
НАД ФАШИЗМОМ (1945-2015)
Чачак, 2015.

КУЛТУРА ИСХРАНЕ
Чачак, 2015.

ЗБОРНИК

РАДОВА НАРОДНОГ МУЗЕЈА

UDK 06.055.2(497.11)
ISSN 0350-7262

**ЗБОРНИК РАДОВА
НАРОДНОГ МУЗЕЈА
XLVII**

**NATIONAL
MUSEUM JOURNAL
XLVII**

**RECUEIL
DES TRAVAUX DU
MUSÉE NATIONAL
XLVII**

ЧАЧАК, 2017.

Редакциони одбор

Др Милоје ВАСИЋ, Др Ивица ТОДОРОВИЋ,
Др Гордана ЈЕРЕМИЋ, Делфина РАЈИЋ,
Др Милош ТИМОТИЈЕВИЋ

Главни и одговорни уредник

Делфина РАЈИЋ

Лектор и коректор

Слободан НИКОЛИЋ

Превод на енглески језик

Ксенија ДУЊИЋ

Превод на француски језик

Елизабет ЈОВАНОВИЋ МИЉАКОВИЋ

Фотографија на корици

Метални калуп из манастира Никоље са фигуралном представом, за украшавање кожног повеза на књигама (фото: Миленко Савовић, 2018. године)

Лого зборника

Весна СТАНИСАВЉЕВИЋ

Графичка припрема, прелом

„Артера“ доо, Чачак

Штампа

„Службени гласник“, Београд

Издавач

Народни музеј Чачак, Цара Душана 1, Чачак
www.cacakmuzej.org.rs

Тираж

300

САДРЖАЈ / CONTENTS / TABLE DES MATIÈRES

М. А. Никола МИНОВИЋ	7
М. А. Nikola MINOVIĆ Nikola MINOVIC, M. A. „ТВРДИ ГРАД“ : ГРАДОЗИДАНИЈЕ И ГРАДОБЉУДЕНИЈЕ КАО РАБОТЕ ЗАВИСНОГ СТАНОВНИШТВА „STRONG CITY“: DUTIES TO PROTECT AND CONSTRUCT AS LABOURS OF THE DEPENDENT POPULATION „VILLE RIGIDE“: GRADOZIDANIA ET GRADOBLJUDENIA COMME BESOGNES DE LA POPULATION DÉPENDANTE	
Живојин Р. АНДРЕЈИЋ	23
Živojin R. ANDREJIĆ Zivojin R. ANDREJIC СРПСКА СРЕДЊОВЕКОВНА ЖУПА МОРАВА, ЕПИСКОПИЈА МОРАВА И ТУРСКА НАХИЈА МОРАВА SERBIAN MEDIEVAL PARISH MORAVA, EPISCOPY MORAVA AND TURKISH NAHIYE MORAVA LA PAROISSE MÉDIÉVALE SERBE MORAVA, L'ÉPISCOPAT MORAVA ET LA NAHIJA TURQUE MORAVA	
Мр Маријана МАТОВИЋ	39
Marijana MATOVIĆ, MA Marijana MATOVIC, DR НЕДЕЉКО П. ГИЗДАВИЋ, ПРОФЕСОР И ПИСАЦ NEDELJKO P. GIZDAVIĆ, PROFESSOR AND WRITER NEDELJKO P. GIZDAVIC, PROFESSEUR ET ÉCRIVAIN	
Даница ОТАШЕВИЋ	71
Danica OTAŠEVIĆ Danica OTASEVIC ЗАПИСИ О ЧАЧКУ РАДОЈА М. ЈАНКОВИЋА (1879-1943) RECORDS OF ČAČAK BY RADOJE M. JANKOVIĆ (1879-1943) LES ÉCRITS SUR CASAK DE RADOJE M. JANKOVIC (1879-1943)	
Др Иван М. БЕЦИЋ	105
Ivan M. Bescić, Ph.D Ivan M. BESIC, PHD ЧАЧАНСКА ИЗВОЗНА И УВОЗНА БАНКА А. Д. THE EXPORT-IMPORT BANK OF ČAČAK JSC LA BANQUE D'EXPORTATION ET D'IMPORTATION DE CASAK S.A.	

М.А. Милан ЛИШАНЧИЋ	119
M.A. Milan LIŠANČIĆ	
Milan LISANCIC, M.A.	
„WO-MEN“ – ПРОМЕНЕ, ИЗГЛЕД И ПОЛОЖАЈ ЖЕНЕ У АМЕРИЧКОМ ДРУШТВУ У МЕЂУРАТНОМ ПЕРИОДУ 1918-1939.	
WO-MEN“ – CHANGES, APPEARANCE AND POSITION OF WOMEN IN THE AMERICAN SOCIETY BETWEEN THE TWO WARS 1918-1939	
„WO-MEN“ – CHANGEMENTS, APPARENCE ET STATUT DE LA FEMME DANS LA SOCIÉTÉ AMÉRICAINNE DE L'ENTRE-DEUX-GUERRES 1918-1939	
Др Милош ТИМОТИЈЕВИЋ	135
Miloš TIMOTIJEVIĆ, Ph.D.	
Milos TIMOTIJEVIC, DR	
ЛЕГЕНДЕ О ЗАКОПАНОМ БЛАГУ ЗАПАДНЕ СРБИЈЕ	
LEGENDS OF THE BURIED TREASURE OF WESTERN SERBIA	
LES LÉGENDES SUR LE TRÉSOR ENFOUI DE LA SERBIE DE L'OUEST	
Др Светислав Љ. МАРКОВИЋ / Братислав Н. СТОЈИЉКОВИЋ	161
Svetislav LJ. MARKOVIĆ, PhD / Svetislav Lj. MARKOVIC, DR	
Bratislav N. STOJILJKOVIĆ / Bratislav N. STOJILJKOVIC	
ОД ПОПРИШТА ДО МЕТРА – КАКО СУ СРБИ МЕРИЛИ ДУЖИНУ	
FROM MILE TO METER – HOW THE SERBS MEASURED LENGTH	
DU LIEU DE LUTTE JUSQU'AU MÈTRE – COMMENT LES SERBES MESURÈRENT LA LONGUEUR	
Олег РОМАНОВ	181
Oleg ROMANOV	
Oleg ROMANOV	
МУЗЕЈ У РАНКОВИЋЕВУ 1950-1955 : ИЗВОД ИЗ МУЗЕЈСКЕ ДОКУМЕНТАЦИЈЕ (први део)	
THE MUSEUM IN RANKOVIĆEVO 1950-1955, EXTRACT FROM THE MUSEUM WDOCUMENTATION	
MUSÉE À RANKOVICEVO 1950-1955 : EXTRAIT DE LA DOCUMENTATION MUSÉALE (première partie)	
М. А. Јелена ПУЗИЋ	203
M. A. Jelena PUZIĆ	
Jelena PUZIC, M.A.	
ЗНАМЕЊА ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА ИЗ ИСТОРИЈСКОГ МУЗЕЈА СРБИЈЕ	
FIRST WORLD WAR MEDALS FROM THE HISTORICAL MUSEUM OF SERBIA	
LES INSIGNES DE LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE DU MUSÉE HISTORIQUE DE LA SERBIE	
Мина ЈЕЛЕСИЈЕВИЋ	223
Mina JELESIJEVIĆ	
Mina JELESIJEVIC	
ПРОСЛАВА ПУНОЛЕТСТВА	
COMING OF AGE CELEBRATION	
LA CÉLÉBRATION DE LA MAJORITÉ	
Делфина РАЈИЋ	233
Delfina RAJIĆ	
ИЗВЕШТАЈ О РАДУ НАРОДНОГ МУЗЕЈА ЧАЧАК ЗА 2017. ГОДИНУ	

УДК: 336.71(497.11)"1920/1939"(093.2)

Др Иван М. БЕЦИЋ

историчар, научни сарадник
Институт за српску културу
Приштина – Лепосавић
becic89@gmail.com

ЧАЧАНСКА ИЗВОЗНА И УВОЗНА БАНКА А. Д.

АПСТРАКТ: Велика њосѣрадалосѣ њодручја Краљевине Србије у Првом свејском рајшу захѣвала је ојромна улајања у обнову земље и ѣрхрану сѣановнишѣва. Из ѣих разлоја у Краљевини Јујославији никао је велики број ѣрвајшних локалних новчаних завода. Чачанска извозна и увозна банка ѣример је усѣанове чија је ујрава ѣомно ѣрајшила ѣривредна крејшања и захваљујући ѣравременом ѣословном ѣреоријенѣацијом својим акционарима омојућавала ѣрисѣојне зараде. Са грује сѣране, она је и ѣример усѣанове која је брже и квалиѣетније реајовала на ѣривредна крејшања од минисѣарсѣива које је било надлежно за њен рад. У раду је, ѣрвенсѣивно на основу архивске грађе, анализиран рад Чачанске извозне и увозне банке, заједно са свом особеносѣима банкарсѣива у исѣочном делу Краљевине Јујославије.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Чачанска извозна и увозна банка, Миленко А. Љујић, дивиденда, економска криза, немојућносѣ смањења кайишала

Завршетак Првог светског рата становништву Србије донео је ореол победника и живот у новој, проширеној држави, али и енормно висок број жртава и огромна материјална страдања. Интензивнију обнову и развој привреде највише су онемогућавали недовољан број радно способног мушког становништва, девастирана привреда и катастрофално стање у саобраћају. Број радно способног мушког становништва смањен је за преко 50%,¹ сточни фонд је изгубио две трећине предратног капацита-

тета,² док је железница била скоро потпуно уништена. Иако је железница већ после четири месеца привремено оспособљена за најнужнији саобраћај, није успела да обезбеди повезаност између свих покрајина у држави. Београд је, услед порушеног савског моста и недовољног броја речних лађа, остао током целе 1919. године без уредне комуникације са северним крајевима. На покрајинским путевима превоза робе скоро да није ни било, а путнички саобраћај био је у толикој мери отежан, да се на пут усуђивао само онај ко није имао избора. Поштанско-телеграфски саобраћај између Краљевине СХС и западноевропских

[1] Краљевина Србија је у току рата мобилисала 707.343 војника, од којих је погинуло 369.818 људи, што у процентима износио 52,28% [Никола Б. Поповић, *Срби у Првом свејском рајшу* (Београд-Нови Сад: Друштво историчара Јужнобачког и Сремског округа, 2000), 113]. У односу на 1914, до 1916. године број мушкараца у Чачанском округу смањен је са 71.189 на 49.130, односно за 22.059 или 31% [Владимир Стојанчевић, *Србија и српски народ за време рајша и окупајције 1914–1918. године* (Лесковац: Народни музеј, 1988), 104].

[2] У односу на 1910, сточни фонд у 1918. години износио је: 12,47% коња, 52,91% говеда, 46,97% свиња, 25,45% оваца, 26,08% коза, чиме је, укупно гледајући, сточни фонд смањен на 32,16% [Иван М. Бечић, *Минисѣарсѣиво финансија Краљевине Јујославије 1918–1941*, (Београд: Институт за савремену историју, 2012), 26].

тржишта једва је функционисао, што је готово у потпуности искључивало трговачку везу са иностранством. Пренос робе морем, преко Солуна и пристаништа на јадранској обали, био је веома скуп услед претерано високог поморског и ратног осигурања.³

Када је реч о материјалним губицима, различите процене показују на велика одступања. Делегација Краљевине СХС проценила је пред репарационом комисијом да се ратна штета начињена Краљевини Србији кретала између седам и десет милијарди златних франака. Детаљније анализе показале су да се кретала између 10.404.291.000 и 17.758.525.000 франака.⁴ Поред разарања, ту су били и губици у производњи, порезима, трошкови отплате дугова, социјалних давања, тако да је Краљевини СХС признато право на 5% од укупно наплаћених средстава по основу репарација.⁵

Тешко пострададом становништву и привреди били су неопходни кредити да би се стање могло превазићи, па је у том смислу постојање новчаних завода који би кредитирали привреду и становништво постало ствар националног интереса. Како држава није била у могућности да буде главни финансијер потреба, приступило се, као и неколико деценија раније, обнављању и оснивању локалних новчаних завода на акционарској основи. Међутим, стање у држави није омогућавало да се расути капитал брзо прикупи, а како се мораторно стање за испуњавање предратних обавеза банкама протегло све до половине 1920. године, новчани заводи у овом периоду

углавном су прикупљали сопствене ресурсе (пословне књиге, канцеларијски намештај и материјал) и евентуално наплаћивали потраживања од оних комитената који су сами желели да регулишу своја предратна дуговања.⁶

Обнова земље изискивала је велика материјална улагања, а потребе становништва огледале су се и у најосновнијим намирницама. Могућност да се заради на трговини и снабдевању утицала је да новчани заводи своју инвестициону политику у великој мери усмере ка финансирању, оснивању и преузимању индустријских и трговачких предузећа. Из тих разлога банке су се јавиле као власници низа грађевинских фирми, магацина, трговинских радњи, комисиона. Убрзана изградња и трговина доносили су брзу и велику зараду, за разлику од чисто банкарских послова.

У таквим привредним околностима министар трговине и индустрије одобрио је 4. маја 1920. године оснивање акционарског друштва Чачанска извозна и увозна банка, са основним капиталом од 2 милиона динара, подељених у два кола са 1.000 акција од по 1.000 динара. Предвиђено је да се Извозна и увозна банка бави трговинским, банкарским, комисионарским, предузимачким и грађевинским пословима, а посебну пажњу посветила би куповини и продаји пољопривредних производа, посредовању и учествовању у куповинама, закупима и продаји свих врста, као и разним привредним, финансијским, индустријским и грађевинским предузећима, примању у комисион робе сваке врсте и давању за њу предујама, примању заступништва страних фирми за куповину и продају разне робе, давању зајмова по основу пољопривредних производа и на сву осталу робу, давању зајмова

[3] *Народна банка 1884–1934*, (Београд: Завод за израду новчаница – Топчидер, 1934), 104.

[4] Даница Милић, „Привредни положај Србије по завршетку ратних операција”, *Зборник радова историјској инститиути* 8 (1990), 53.

[5] Крајњи захтев делегације Краљевине СХС био је да се призна право на ратну одштету од 12.808.000.000 златних динара за територије предратне Краљевине Србије и Краљевине Црне Горе [Andrej Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920*, (Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, 1969), 217].

[6] Мораторијум на предратна потраживања банака укинут је тек Уредбом о правној ликвидацији стања створеног ратом 1914–1920. године, објављеном у *Службеним новинама Краљевства Срба, Хрватша и Словенаца* 148, 9. јул 1920, 2-6.

на залог хартија од вредности и по текућим рачунима на сигурној подлози, есконтовању меница на не мање вредности од 500 динара, вршењу наплата и исплата за туђ рачун, примању на чување хартија од вредности, драгоцености итд.⁷

Оснивачи Чачанске извозне и увозне банке били су Миленко А. Љујић, Драгиша А. Терзић, Петар А. Секулић, Младен Радосављевић, Обрад Недељковић, Светозар В. М. Гавриловић, Петар Чакаревић, Љубомир Кордић, Драгутин Недељковић, Михаило Д. Бојовић, Владимир А. Љујић, Љубомир Мајсторовић, Милисав М. Терзић, Велимир Недељковић, Војислав З. Рабреновић и Љубомир Чубрић.⁸ Индикативно је да су сви оснивачи, осим Љубомира Кордића, адвоката, били трговци. Трговачки слој био је најзаступљенији у локалним заводима на простору Србије, али се ретко дешавало да то буде у готово апсолутном проценту какав је био у Извозној и увозној банци. Овако изражен број трговаца наговештавао је пословну и инвестициону политику овог новчаног завода, поготово што су привредне прилике у периоду у коме је Завод основан то подстрекивале.

Претходни збор акционара Извозне и увозне банке одржан је 4. јула 1920. године у хотелу „Касина“. Председник оснивачког одбора Миленко А. Љујић известио је акционаре да је уписано свих 1.000 комада акција првог кола, а да је до збора уплаћено 550.000 динара, од којих је, по одбитку трошкова, остало 548.465,75 динара.⁹ Правила Банке предвиђала су да се Управни одбор састоји од девет, а Надзорни одбор од пет чланова. Подела добити предвиђена је тако да се од ње 10% одвоји у резервни фонд, 4% износиле су

тантијеме члановима Управног одбора, 2% тантијеме члановима Надзорног одбора, 2% тантијеме директору и особљу, уколико су били најмање шест месеци у служби током године, 6% се задржавало за образовање разних фондова, док би се остатак поделио акционарима као дивиденда.¹⁰

У први Управни одбор изабрани су Миленко А. Љујић, Младен Радосављевић, Обрад Недељковић, Драгиша А. Терзић, Светозар Гавриловић, Петар А. Секулић, Петар Чакаревић, Драгутин Недељковић и Љубомир Кордић. Чланови Надзорног одбора постали су Војислав З. Рабреновић, Владимир А. Љујић, Љубомир Мајсторовић, Михаило Д. Бојовић и Велимир Недељковић.¹¹ Начин на који се мерила утицајност у одлукама Извозне и увозне банке био је необичан јер је свака акција доносила један глас, што је била новина за српски банкарски сектор, али је број максималних гласова и даље износио десет.¹²

Извозна и увозна банка отпочела је са радом 10. августа 1920, а услед рада од свега неколико месеци, до краја године није основала банкарски одсек, већ се ограничила на трговачке и сезонске послове. Овакав потез Управе може се тумачити и тиме да су њени акционари, готово сви трговци, одлучили да се баве послом који су најбоље познавали, али и да су умели да препознају са чиме је најбоље пословати у последњој трећини 1920. године. Послове је отежавала нестабилност валуте, али и цена. Динар је током јесени, у односу на одређене валуте, изгубио између 15% и 20% своје вредности, док је варирање цена

[7] Архив Југославије, фонд Министарства трговине и индустрије Краљевине Југославије, АЈ, 65-1282-2265, Оглас Чачанске извозне и увозне банке од 6. јула 1920. године.

[8] *Сћајшуй Чачанске извозне и увозне банке* (Београд: Штампарија „Св. Сава“, 1920), 22.

[9] АЈ, 65-1282-2265, Извештај Оснивачког одбора Чачанске извозне и увозне банке поднет на Претходном збору акционара одржаном 4. јула 1920. године.

[10] *Сћајшуй Чачанске извозне и увозне банке*, 8-18.

[11] АЈ, 65-1282-2265, Записник са Претходног збора акционара Чачанске извозне и увозне банке одржаног 4. јула 1920. године.

[12] Према члану 65. важећег закона сваке три акције давале су имаоцу право на један глас, али ниједан акционар није могао имати више од десет гласова, ма колико акција поседовао [„Закон о акционарским друштвима“, *Трговачки законик и сћецишни йосџујак Краљевине Србије, прошумачени одлукама ойшше седнице и одељења касационој суда* (Београд: Трговина Марицића и Јанковића, 1914), ССХХII].

носило велики пословни ризик.¹³ Без обзира на пословни амбијент, Извозна и увозна банка остварила је завидну зараду, с обзиром на капитал којим је располагала. Банка је за четири и по месеца остварила бруто добит од 192.558,80 динара, од које је 27% рапорешено према правилима (24% предвиђених и 3% пензионим фонду). Управа је била свесна да је за успешно пословање неопходно повећање основног капитала, па је стога апеловала на акционаре да се уплата другог кола акција у вредности од милион динара изврши што пре, односно до краја 1921. године. Недостатак сопственог капитала Чачански новчани завод допуњавао је кредитом код Француско-српске банке која је са њима сарађивала готово од првог дана рада.¹⁴

Чиста добит од 140.568 динара није дељена, већ је првенствено била распорешена у неколико новооснованих фондова. У Фонд за покриће евентуалних губитака уплаћено је 40.000, у Фонд за покривање евентуалних штета на ажији 20.000,¹⁵ у Фонд за куповину земљишта за изградњу зграде банке и оснивање индустријских предузећа 80.568 динара. Сума од 33.476,30 динара, колико је остало неутрошено по рачуну оснивачких трошкова, унета је у резервни фонд.¹⁶

Највећу зараду донела је трговина следећим производима: со 78.392,45, гас 61.935,70, пшеница 42.176,50 и љута ракија 27.619,30 динара. Извозна и увозна банка је у 1920. години трговала и меком ракијом,

колонијалном робом, брашном, кукурузом у зрну, пасуљем, орасима, сировим и сувим шљивама, карбидом и цаковима. Укупна добит на трговини износила је 265.592,45 динара, а умањена је извесним улагањима, попут казана за печење ракије и буради.¹⁷

Највећа зарада остварена на соли није била изненађење, јер је недостатак соли у првим годинама после уједињења био константан, будући да је годишња потрошња износила око 120.000 тона, а домаћа производња подмиривала је нешто више од трећине потребне количине. Посебно велики недостатак соли јавио се током 1920. године, тако да је зарада на овом артикулу била сигурна.¹⁸ Увозом соли бавиле су се многе трговачке фирме, новчани заводи, па чак и народни посланици. Због повољне цене, која је омогућавала и десетоструку зараду, со је у великим количинама увожена из Румуније, али је било и установа попут Српске банке из Београда које су пробирљивијем тржишту нудиле и ситну со „најбољег квалитета“ из Немачке.¹⁹

Стање у привреди и друштву проузроковано ратом осећало се и током 1921. и 1922. године и прилике се нису могле нормализовати. Управа Извозне и увозне банке оценила је стање у саобраћају у држави да као „да и не постоји“, истакавши да је оно од изузетног значаја је за развој привреде. Управа је реаговала и на политичку нестабилност у држави назначивши да су и најмањи политички поремећаји, као и елементарне непогоде, изазивали озбиљне поремећаје у саобраћају, због чега је највише патила трговина.²⁰ Други проблем у пословању током ове две године

[13] Goran Nikolić, *Kurs dinara i devizna politika Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*, (Beograd: Stubovi kulture, 2003), 85.

[14] АЈ, 65-1282-2265, Извештај Управног одбора поднет на Првом редовном збору акционара Чачанске извозне и увозне банке одржаном 20. фебруара 1921. године.

[15] Ажија, тј. одређени проценат додатка, представљала је теоријски однос између вредности злата и вредности новца у оптицају [*Министарство финансија*] (Београд: издање Министарства финансија), 1938, 109]. Основањем фонда Извозна и увозна банка желела је да ублажи могућност велике разлике између номиналне и реалне вредности новца, поготово што је држава наплаћивала прописани проценат ажије приликом обављања спољне трговине.

[16] АЈ, 65-1282-2265, Записник са Првог редовног збора акционара Чачанске извозне и увозне банке одржаног 20. фебруара 1921.

[17] АЈ, 65-1282-2265, Рачун губитака и добитака Чачанске увозне и извозне банке за 1920. годину.

[18] I. M. Becić, *Finansijska politika Kraljevine SHS 1918-1923*, (Beograd: Stubovi kulture, 2003), 114.

[19] *Службене новине Краљевства Срба, Хрватша и Словенаца 108*, 18. мај 1920, 4.

[20] АЈ, 65-1282-2265, Извештај Управног одбора поднет на Другом редовном збору акционара Чачанске извозне и увозне банке одржаном 5. марта 1922. године.

чинио је валутно питање, односно константан пад вредности динара. Југословенска привреда је, услед немогућности да сама подмири потребе становништва, била упућена на страна тржишта, па је огромна разлика у вредности домаће и

страних валута стварала тешкоће целокупној трговини, будући да је увозна роба била скупа. Када се томе дода нестабилност курса динара, јасно је са коликим тешкоћама се сусретала југословенска трговина.

Година	Новчанице у оптицају	Покриће новчаница (у %)
1918.	340.569,310	87,29
1919.	664.007,460	65,43
1920.	3.344.127,710	12,89
1921.	4.688.443,680	8,56
1922.	5.039.883,135	6,93

Табела 1. Покриће динарских новчаница у оптицају²¹

Током 1921. године Извозна и увозна банка добила је одобрење министра трговине и индустрије да може примати улоге на штедњу, чиме је постала новчани завод у правом смислу речи. Да би дошла до потребних новчаних средстава за пословање Извозна и увозна банка је током године реесконтовала код Народне банке највећи број акција, у вредности од чак 635.200 динара, док је зајам код Француско-српске банке достигао 564.500 динара.²² Трговачки послови Извозне и увозне банке у овој години одвијали су се несметано и успешно, тако да је, с обзиром да се радило о младој установи која је тек крајем 1921. године имала уплаћени основни капитал од 2 милиона динара, укупна добит од 442.737,89 динара представљала велики успех. Ако се томе дода да је та година била прва током које је овај новчани завод пословао током целе године, а да је успео да исплати акционарима 200.000 динара на име дивиденде, очито је да је управа успела да га успешно води. Да би се послови

несметано развијали, донета је одлука да се главница повећа на 5 милиона динара.²³

Како су и током 1922. године трговачки послови били централни део пословања Извозне и увозне банке, стање у пољопривреди одражавало се на њено пословање. Почетак године био је обећавајући и трговина цереалијама била је веома жива, јер су привредници журили да продају пшеницу, пасуљ и кукуруз како их нова сезона не би затекла са вишковима који би били проблематични за пласман, што се догодило претходне године услед ограничења извоза, подизања извозне царине, обртног пореза и оскудице у превозним средствима. Попут већине трговаца понашала се и Извозна и увозна банка. Међутим, жетва је, услед суше у готово целој Европи, дала слаб принос, мада је квалитет пшенице био одличан. Веома слаб принос пасуља и кукуруза утицао је да се пословање Извозне и увозне банке базира на допремање ових производа из других крајева да би се подмириле потребе у Чачку и околини. Лоша година утицала је на то да су многи слабији шљиварски трговци пропали услед лоших прилика, а да

[21] АЈ, Збирка Добривоја Стошовића, 81-1-3; О капацитету плаћања Краљевине СХС.

[22] АЈ, 65-1282-2265, Рачун изравнања Чачанске извозне и увозне банке на дан 31. децембра 1921. године.

[23] АЈ, 65-1282-2265, Извештај Управног одбора поднет на Другом редовном збору акционара Чачанске извозне и увозне банке одржаном 5. марта 1922. године.

пољопривредници нису успели да поврате чак ни уложено. Једино је виноградарство дало одличне приносе како у квантитету, тако и у квалитету.²⁴

Изузетно лоша, али и непредвидива година за пољопривреднике, а тиме и за калкулисање трговаца, није се могла наслутити јер до јуна месеца није било суше, па је очекивано да главно оптерећење суше поднесе кукуруз. Нагло повећање цене житу наступило је почетком августа 1922. године. После жетве, почетком јула цена пшенице била је око 300 динара, али се постепено пела, па је до краја месеца достигла 500 динара за 100 килограма. Суша није престајала, те су изгледи за бербу кукуруза били све слабији, а уз извозне царине и подвозне трошкове цена пшенице у Краљевини СХС била је виша од цене америчке пшенице која се нудила у Европи.²⁵

Разлика у цени у односу на почетак године, нарочито код пасуља и кукуруза, била је два, па и три пута већа, а промет робе био је далеко већи услед поменутих прилика. Извозна и увозна банка дочекала је сезону спремна, услед повећаног капитала и средстава поверилаца. Банка се бавила и комисионим пословима купујући и продајући робу за рачун трговаца. Са уплаћеним капиталом од 5 милиона динара Извозна и увозна банка постала је најјачи новчани завод у Западној Србији, али су водећи акционари сматрали да би га и даље требало повећавати, јер су капитали после рата постали потпуно недовољни.²⁶

Четврти редовни збор акционара заказан је за 10. фебруар 1924. године, а акционари који су желели да учествују морали

су да депонују своје акције на благајни Банке најкасније до шестог фебруара.²⁷ Као и претходне године, главна тема о којој је расправљано односила се на сушу и стање у пољопривреди. Ипак, пословни амбијент био је другачији јер је пшеница дала приличан принос и била доброг квалитета, а квалитет грожђа поново је био висок. Воће је добро родило, а за њим је била и велика тражња, посебно за јабуком „будимком“. Цена шљива почетком године била је ниска, али је касније била прилично висока, тако да су сви који су одложили продају добро финансијски прошли.²⁸ Извозна и увозна банка бавила се трговином сувим шљивама, ракијом, мануфактуром, нирнбершком и колонијалном робом.²⁹ Њени клијенти били су пољопривредници и трговци којима су омогућавани кредити под „веома солидном“ каматом.³⁰

Почетком 1923. године штедња је расла, али је крајем године опала, услед новчане кризе која се појавила. У трци за зарадама, велики број новчаних завода није водио довољно рачуна о здравој кредитној политици. Када је почетком 1923. године дошло до смањења, па и обустављања кредита Народне банке да би се зауздала инфлација, избила је озбиљна кредитна криза,

[27] *Службене новине Краљевине Срба, Хрватша и Словенаца* 299, 29. децембар 1923, 6.

[28] АЈ, 65-1282-2265, Извештај Управног одбора поднет на Четвртм редовном збору акционара Чачанске извозне и увозне банке одржаном 10. фебруара 1924. године.

[29] Нирнбершком робом називане су луксузне играчке попут лутки или оловних војника. Прву радњу са овим производима у Краљевини Србији отворио је Адолф Решевски око 1890. године у Београду (David Tajtacak, *Beogradski Jevreji i njihova zanimanja, od kraja 19. veka do II svetskog rata* (Београд: без издавача, 1971), 49).

[30] У извештајима Чачанске извозне и увозне камате нигде се не помиње висина каматне стопе под којом су одобравани кредити. Међутим, за разлику од периода од 1919. до 1922. године када се каматна стопа кретала у интервалу од 7% до 12%, због велике тражње кредита она је у првој половини 1923. године скочила на 20% до 24%. Уколико се томе дода и такозвана провизија, која се кретала од 0,5% до 1% на месечном нивоу, активна каматна стопа кретала се у периоду до 1923. године и до 20%, а у 1923. години 30%, па и више (Новак Поповић, Душан Мишић, *Наша домаћа приврега* (Београд: Геца Кон, 1929), 60).

[24] АЈ, 65-1282-2265, Извештај Управног одбора поднет на Трећем редовном збору акционара Чачанске извозне и увозне банке одржаном 11. фебруара 1923. године.

[25] Н. Станаревић, „Забрана извоза хране“, *Српски књижевни гласник*, Београд, 1. септембар 1922, 59-60.

[26] АЈ, 65-1282-2265, Извештај Управног одбора поднет на Трећем редовном збору акционара Чачанске извозне и увозне банке одржаном 11. фебруара 1923. године.

па је у овој и наредној години забележен велики број стечаја банака. Криза је била толиких размера да су биле уздрмане и банке које су се одликовале великом и солидном организацијом. Клијенти су на новчане заводе гледали са великим неповерењем, што се одразило и на ниво штедње, а стање у банкарству изазвало је последице по читаву домаћу привреду, јер су готово сва пословна предузећа била повезана са новчаним заводима.

Чачанска извозна и увозна банка није озбиљније била захваћена овом кризом и њени приходи у 1923. и 1924. години били су стандардне висине. Разлика између ове две године била је у трговини артиклима, јер у 1924. години Извозна и увозна банка није трговала шљивама, услед неродне године у чачанском крају. Проблем који се тада јавио односио се на висину пореза који је држава одредила новчаним заводима. У недостатку прихода за попуну буџета, Влада, али и самоуправни органи, позивајући се на високе приходе новчаних завода, прописали су низ високих пореза, приреза и разних давања који су достигали и преко половине добити, притом „не излажући се никаквим ризицима којима смо ми увек изложени. Ово је једна велика неправда, која погађа убилачки овдашње наше установе“.³¹ На жалбе новчаних завода из Србије, Војводине, Хрватске и Далмације о висини пореских оптерећења министар трговине и индустрије је повољно одговорио и молбом од 9. септембра 1924. године скренуо пажњу министру финансија да тај проблем реши. Уследио је низ неслагања и контрадикторних одлука министра трговине и индустрије и министра финансија, што наговештава да држава није имала јасну финансијску политику, већ да је проблеме решавала у складу са тренутним потребама.³²

[31] АЈ, 65-1282-2265, Извештај Управног одбора поднет на Петом редовном збору акционара Чачанске извозне и увозне банке одржаном 15. фебруара 1925. године.

[32] И. М. Бецић, „Приватни новчани заводи и банкарство у Лесковцу између два светска рата“, *Историја 20. века 1*

Проблеми са висином одрезаног пореза нису престајали ни наредних година, а образложења велеиндустријалаца често су се поклапала са мишљењем банака. И једни и други привредници отворено су износили своје незадовољство: „Приговарају, свакако оправдано, и пореској преоптерећености, под којом се привреда управо гуши. Док привреда не буде код нас јача, боље фундирана, док не буду амортизоване главнице, које су утрошене на инвестиције, док се барем не саберу неки резервни фондови, и док се тако наши привредници не оспособе за борбу са страним привредницима, дотле рука пореских терета не би смела бити тако тешка за нашу привреду уопће, а специјално за нашу индустрију.“³³

Последњи позив за збор акционара на коме ће бити разматран извештај управе за 1925. годину упућен је 5. јануара 1926, а акционари су могли депоновати своје акције најдаље до 3. фебруара 1926. године, односно на три дана пре заказаног термина за збор.³⁴ Разматрање пословања за 1925. годину носило је у себи и анализу способности управе да увиди дубину кризе која је захватила југословенску привреду. Стагнација у пословима смањила је потребу за кредитима трговаца и индустријалаца, али су се као корисници кредита у још већој мери јавили земљорадници и занатлије, па је потреба за кредитом у чачанском крају била осетно увећана. Управа Извозне и увозне банке била је свесна размера кризе, па је током године ликвидирала трговачке послове и бавила се само банкарским.³⁵

Напуштањем трговачких послова управа Извозне и увозне банке показала

(2002), 138.

[33] Petar Teslić, „Situacija u našoj privredi“, *Bankarstvo 1*, Zagreb, 1928, 15–16.

[34] *Службене новине Краљевине Срба, Хрватина и Словенаца* 4, 5. јануар 1926, 7.

[35] АЈ, 65-1282-2265, Извештај Управног одбора поднет на Шестом редовном збору акционара Чачанске извозне и увозне банке одржаном 7. фебруара 1926. године.

је да је добро пратила и разумела стање у југословенској привреди. За разлику од банака које су се и даље бавиле небанкарским и инвестиционим пословима, а који су по правилу ангажовали капитал на дужи временски период, концентрисање на чисто банкарске послове омогућило је чачанској новчаној установи да избегне евентуалне губитке или, пак, да дође у ситуацију да доживи крах попут одређеног броја банака. Осетним смањењем обима послова и привредном кризом која се јавила у 1925. години, прекомерна вредност инвестиција доводила је кредитне установе до неликвидности. Уз то, многе од кредитних установа у својој активи имале су велики износ несигурних потраживања, а вредност инвестиционих пројеката падала је у својој вредности паралелно са јачањем курса динара.³⁶

Осетно увећана потреба пољопривредника за кредитима била је последица појаве јефтених пољопривредних производа из прекоморских земаља. Како пад цена индустријских производа није пратио пад цена пољопривредних, дошло је до тзв. „маказа цена“ које су за последицу имале све веће задуживање пољопривредника. Пољопривреда је носила веома малу ренту и није могла да плаћа високе камате. У нормалним приликама у земљорадњи капитал који је лежао у некретнинама носио је ренту од свега 2%–3%, а обртни капитал 4%–5%. Каматна стопа Народне банке износила је најчешће 6%, док се код приватних новчаних завода кретала између 20% и 30%. Очито се наговештавала велика криза у пољопривреди, а земљораднике је чекало брзо и опасно задуживање.³⁷

Прелазак на пословање првенствено краткорочним меницама по есконту било је најсигурније пословање у том тренутку, а

[36] Душан Узелац, *Инвестициона пољопривредна кредитна установа* (Београд: Геца Кон, 1928), 29.

[37] Milan Novaković, „O zemljoradničkom kreditu“, *Jugoslavenska njiva*, 3, Zagreb, 1924, 102.

Извозна и увозна банка је 1925. године овај вид пословања увећала за 400% у односу на претходну годину. Повећање улога од 400.000 динара, тј. од 50% у односу на 1924. годину, Управа је сматрала чином поверења у Извозну и увозну банку, што су углавном истицале и друге финансијске установе овог типа, мада је суштина била да су власници капитала, у немогућности да средства пласирају у послове, полагали новац у банке да би на тај начин зарађивали на камати. Повећана средства улога на штедњу ни из далека нису била довољна за разгранате послове Извозне и увозне банке, па је она, поред редовног кредита који је уживала код Народне банке, повукла и сезонски кредит да би задовољила потребе извозника и привредника.³⁸ Стање у привреди било је непромењено и током 1926. године, а управа Банке приметила је да је број клијентата занатлија почео нагло да расте, тако да је осим кредита код Народне банке, она обилато користила и кредите код Француско-српске банке.³⁹

Иако је напустила послове са трговинском пољопривредних производа Чачанска извозна и увозна банка редовно је пратила ситуацију у пољопривреди чачанског краја. Разлоге за то треба тражити у томе да је све више земљорадника постајало комитентима новчаних завода и да су, у зависности од њихових прихода, кредити били боље или лошије осигурани. Суша током 1927. и 1928. године утицала је на слаб род кукуруза, али је воће ипак задовољавајуће родило, док су пшеница и виногради донели добре приносе.⁴⁰ Оваква ситуација омогућила је Извозној и увозној

[38] АЈ, 65-1282-2265, Извештај Управног одбора поднет на Шестом редовном збору акционара Чачанске извозне и увозне банке одржаном 7. фебруара 1926. године.

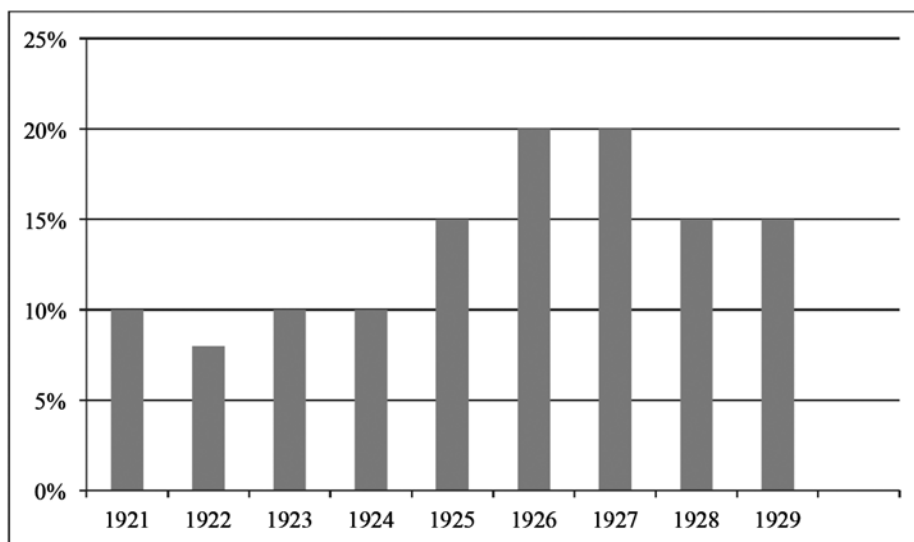
[39] АЈ, 65-1282-2265, Извештај Управног одбора поднет на Седмом редовном збору акционара Чачанске извозне и увозне банке одржаном 6. фебруара 1927. године.

[40] АЈ, 65-1282-2265, Извештај Управног одбора поднет на Деветом редовном збору акционара Чачанске извозне и увозне банке одржаном 3. фебруара 1929. године.

банци стабилно пословање, а 1927. године била је врхунац одобренних кредита овог завода. И после те године, до избијања

банкарске кризе 1931. године, Извозна и увозна банка пословала је успешно, али је Управа одобравала све мање кредита.

Графикон 1. - Дивиденда акционара Чачанске извозне и увозне банке ⁴¹

У Краљевини Југославији послови у 1929. години нису се најбоље одвијали, поготово у пољопривреди. Иако је под цереалијама засађено осетно више него ранијих година и жетва је била добра, цене су биле толико ниске да се ова, ионако ниско рентабилна, област привреде испојила као изразито нерентабилна. И остали пољопривредни производи продавани су по ниским ценама, тако да близу 80% становништва није добило одговарајући еквивалент за свој рад. Тако је највећи друштвени слој становништва постао слаб потрошач, јер му је финансијска моћ опала. А када пољопривредници нису имали новца, онда га нису имали ни трговци, ни занатлије, ни остали који су на пољопривреднике могли рачунати у нормалним околностима. Трговци из варошица и вароши, који су поглавито радили са пољопривредницима, не само да су имали слаб посао, већ нису могли

наплаћивати ни вересије, тако да и сами нису могли одговорити својим обавезама према повериоцима. Рефлекс неповољних услова за пословање осетио се потом и код трговаца гросиста, њихових поверилаца, али код и новчаних завода који су кредитирали и једне и друге. Занати су се нашли у стагнацији, а многи од њих у кризи. Број стечајева предузећа у држави увећао се на 1.063, од чега је на Србију и Црну Гору отпадало чак 846.⁴²

Па ипак, одређени број новчаних завода успешно је пословао и исплатио за ову годину изузетно високе дивиденде. Највеће дивиденде својим акционарима поделиле су Зајечарска банка (32%) и Рудничка банка (25%), а потом заводи у Ваљеву, Неготину и Панчеву (20%).⁴³ Чачанска извозна и увозна банка је са дивидендом од 15% спадала у успешне новчане

[41] АЈ, 65-1282-2265, Извештаји Управног одбора Чачанске извозне и увозне банке од 1922. до 1930. године.

[42] Удружење банака - Београд, *Извештај Управног одбора о раду за 1929. годину* (Београд: Удружење банака, 1930), 14.

[43] „Стање новчаних завода у 1929. год“, *Економист*, 3, Београд, 1930, 202.

заводе, будући да код великих банака дивиденда није прелазила 10%. Очито да проблеми малих новчаних завода и даље

нису доносили штету, јер су им режије биле мање, захтеви скромнији, ризик минималан, а нису познавали ни велике отписе.

Година	Капитал	Есконт меница	Резервни фонд	Улози на штедњу
1920.	1.000.000	-	19.255,90	125.000
1921.	2.000.000	707.050	252.953,66	285.296,98
1922.	5.000.000	1.768.250	710.714,66	500.292,80
1923.	5.000.000	1.041.100	1.550.848,41	542.823,35
1924.	5.000.000	1.653.150	1.855.343,79	872.976,85
1925.	5.000.000	6.330.600	2.050.176,72	1.267.114,30
1926.	5.000.000	10.294.447	2.374.161,96	1.711.647
1927.	5.000.000	11.027.880	2.706.321,96	2.101.352,50
1928.	5.000.000	9.565.728	2.901.553,96	2.368.131,50
1929.	5.000.000	8.529.695	3.100.326,77	2.884.400,15

Табела 2. - Главне позиције Чачанске извозне и увозне банке⁴⁴

Анализа главних позиција Чачанске извозне и увозне банке јасан је показатељ успешног рада у првој деценији после Великог рата. Са пет милиона динара основног капитала ова банка постала је најјачи новчани завод у Западној Србији. Менични послови постали су њена доминантна делатност од 1925. године, што је последица осећаја за пословање и напуштања трговачких послова који су до тада доносили највећи део профита. Максимум у свом пословању Извозна и увозна банка постигла је 1927. године, а након тога ниво њеног пословања лагано опада, што је било последица опрезног пословања према тражиоцима кредита. Удвостручење резервног фонда у 1923. години последица је спајања свих дотадашњих фондова који су, осим пензионог, ушли у јединствени резервни фонд. У 1924. години спојени су сви фондови, али су 6% фонд за оснивање фондова у висини од 538.187,56 и 3% пензиони фонд

са 270.595,61 посебно истакнути у књигама Банке за 1928. годину, иако су учествовали у укупној суми фонда.⁴⁵

Велика економска криза, која је октобра 1929. отпочела у САД, почела се осећати у западноевропским државама током 1930. године. Иако се њено дејство и могућност преливања на простор Краљевине Југославије у том тренутку нису осећали, Управни и Надзорни одбор Чачанске извозне и увозне банке сазвали су Ванредни збор акционара 5. октобра 1930. године и на њему предложили смањење основног капитала са пет на два милиона динара. Смањење основног капитала извршило би се на тај начин што би се сваком имаоцу акција исплатило по 600 динара. Смањење капитала извршило би се на основу 90. члана Закона о акционарским друштвима, а пратило га је и умањење одвајања за фонд за образовање фондова у који би се уместо 6%, одвајало 2% од профита.⁴⁶ Објашњење Управе било

[44] А], 65-1282-2265, Рачуни изравнања Чачанске извозне и увозне банке од 1920. до 1929; *Compass, Finanzielles Jahrbuch, 1931, Jugoslaviën* (Wien: Compassverlag, 1931), 287. *Compass, Finanzielles Jahrbuch, 1932, Jugoslaviën* (Wien: Compassverlag, 1932), 282.

[45] А], 65-1282-2265, Рачун изравнања Чачанске извозне и увозне банке за 1928. годину.

[46] Према члану 90. Закона о оакционарским друштвима, друштво је могло смањити своју основну главницу кад то

је да је капитал новчаног завода био велики у односу на величину вароши и да из тог разлога није било могуће да се целокупан сигурно пласира. Управа је одлично оценила привредне прилике као оне у којима је немогуће радити без великог ризика, јер се није могло са сигурношћу знати који је комитент сигуран, а који није. Зато је предложила смањење капитала, што је једногласно усвојено.⁴⁷

Трговачка комора била је за то да се Извозној и увозној банци одобри захтев јер је био оправдан. Њени представници су, после разговора са председником Управног одбора Љујићем и потпредседником Терзићем, стекли утисак да ће, ако им се захтев не одобри, управа Извозне и увозне банке приступити ликвидацији завода, што би се неповољно одразило на привредну ситуацију у крају. Међутим, ресорни министар сматрао је да Извозна и увозна банка неће моћи адекватно да одговори својим обавезама, тако да је 5. децембра 1930. године одбио захтев Банке. Ипак, Управа није одустајала и уложила је жалбу Министарском савету у којој је истакнуто да би смањењем капитала на два милиона динара и 3.100.000 динара у резервном фонду Извозна и увозна банка била потпуно у могућности да осигура покриће улога и осталих дугова који су на дан 30. септембра 1930. године износили 4.150.000 динара. Код многих завода у држави туђа средства (улози на штедњу) превазилазила су 10 до 15 пута основни

збор одлучи и министар народне привреде одобри. Ово смањивање могло је бити извршено откупљивањем и амортизацијом друштвених акција, ослобађањем од даљих уплата, повраћајем у готовом новцу и смањивањем имените вредности акције. Министар народне привреде одобриће ово смањивање главнице онда кад се на основу последњег биланса увери да друштво може и смањеном главницом испунити своје обавезе (Милорад Зебић, *Закони и расписи о акционарским друштвима с ујусџивима и објашњењима*, (Београд: (без издавача), 1925), 58). У питању је закон из периода Краљевине Србије, тако да је уместо министра народне привреде у Краљевини СХС/Југославији био надлежан министар трговине и индустрије.

[47] АЈ, 65-1282-2265, Предлог Управног и Надзорног одбора Чачанске извозне и увозне банке поднет на Ванредном збору који ће се одржати 5. октобра 1930. године.

капитал банака, а ипак су пословале стабилно. Као њима најближи пример истакли су билансе Чачанске задруге и Чачанског кредитног завода.⁴⁸ Уз то, управу Извозне и увозне банке чинили су најимућнији и најугледнији људи у том крају, чија је имовина далеко прелазила свако евентуално потраживање.⁴⁹

Одговор Министарског савета није био повољан, будући да је истакао да је да је у питању дискреционо право ресорног министарства хоће ли одобрити смањење основног капитала или неће.⁵⁰ Ни након овог неуспеха Управа није одустајала и упутила је жалбу Краљевско-банској управи Дринске бановине која је подржала захтев Чачанског новчаног завода истичући да је он оправдан према закону од 10. децембра 1896. године.⁵¹ Без обзира на сва залагања, Министарство трговине и индустрије није променило своју одлуку, тако да је банка смештена у улици Кнеза Михаила на броју 23 и даље имала основни капитал од пет милиона динара.

У периоду док се Чачанска извозна и увозна банка борила за смањење капитала и на тај начин покушавала да повуче део уложеног новца акционара, у Краљевини Југославији одигравали су се преломни догађаји који ће одредити судбину приватних новчаних завода током тридесетих година XX века. Крах појединих великих европских банака изазвао је панику и међу улагачима у Југославији крајем септембра 1931. године. Навала на шалтере била је нарочито изражена у Загребу и Београду, док је у провинцији била у доста блажем

[48] На крају 1930. године основни капитал Чачанског кредитног завода био је 500.000 динара, док су штедни улози превазилазили основни капитал за више од једанаест пута и износили 5.519.215,50 динара (И. М. Беџић, „Чачански кредитни завод“, *Зборник радова Народне музеја XLVI* (2016), 47).

[49] АЈ, 65-1282-2265, Жалба Чачанске извозне и увозне банке Министарском савету од 3. фебруара 1931. године.

[50] АЈ, 65-1282-2265, Решење Министарског савета од 23. маја 1931. године.

[51] АЈ, 65-1282-2265, Решење Краљевско-банске управе Дринске бановине од 22. децембра 1931. године.

облику. Новчани заводи покушали су да се заштите тако што су захтевали да се поштују отказни рокови. Због опште ситуације, страх од пада вредности динара био је толики да су подигнути улози одмах улагани у некретнине (куће, земљу, робу). Потражња на тржишту изазвала је брзи раст вредности некретнина које су, према проценама „Хрватског листа“, износиле 30%, 40%, па и 50%.⁵²

Доношење закона о мораторијуму на отплату земљорадничких дугова 19. априла 1932. године у суштини је представљао почетак блокаде нормалног рада приватних новчаних завода. Држава је одлучила да заштити есенцијални слој друштва, а штету су, у највећој мери, претрпели новчани заводи. Мораторијум је убрзо схваћен као легални начин да се ни обавезе које су њиме прописане за земљораднике не поштују и у јавности се све више говорило о конверзији дугова. На скупштини банака одржаној у Београду 16. августа 1932. године председник Влада Марковић био је на становишту да се није могло говорити о презадужености сељака, па тиме ни о конверзији земљорадничких дугова. „Ова агитација развила се међу сељацима, тако да због поменуте конверзије нису отплаћивали ни основне обавезе које су имали према мораторијуму на отплату земљорадничких дугова.“⁵³

Чачанска извозна и увозна банка продужила је свој рад и на основу закона о радњама од 5. новембра 1931. године обављала је следеће послове:

- давала зајмове на залогу свих пољопривредних производа и робе; на хартије од вредности; по текућим рачунима на подлоге које Управни одбор одреди и на менице;
- вршила наплату и исплату на туђ рачун;

- примала на чување хартије од вредности, драгоцености, итд;
- примала улоге на штедњу.⁵⁴

Без обзира на ситуацију, Извозна и увозна банка остала је солидна установа која ни у једном тренутку није имала потребу да се послужи законском заштитом банака и њихових веровника, што су многе новчане установе биле приморане да ураде. Стављање под заштиту за новчане заводе значило је престанак рада у банкарском духу и немогућност остваривања основног циља - подстицања развоја привреде уз сопствену зараду. Последнице аграрне и банкарске кризе у Краљевини Југославији осетила је и ова банка, а у којој мери је била у стању да нормално послује најбоље говори податак да је у Краљевини Југославији 1938. године нормално радило само 28,3% новчаних завода.⁵⁵

ИЗВОРИ:

Необјављени извори:

Архив Југославије (АЈ), Збирка Добривоја Стошовића АЈ, фонд: Министарство трговине и индустрије Краљевине Југославије

АЈ, фонд: Централни прес биро

Објављени извори

Сћаишуи Чачанске извозне и увозне банке (Београд: Штампарија „Св. Сава“, 1920)

Трговачки законик и сћецишни йосћуиак Краљевине Србије, йрошумачени одлукама ойшше седнице и одељења касационој суда (Београд: Трговина Марићића и Јанковића, 1914)

Удружење банака - Београд, Извештај Управној одбору о раду за 1929. йодину (Београд: Удружење банка, 1930)

Compass, Finanzielles Jahrbuch, 1931, Jugoslavien (Wien: Compassverlag, 1931)

Compass, Finanzielles Jahrbuch, 1932, Jugoslavien (Wien: Compassverlag, 1932)

[52] АЈ, фонд Централног прес бироа, 38-575-742, „Nerazumno dizanje štednih uložaka“, *Hrvatski list*, 27. septembar 1931. одине.

[53] АЈ, 38-575-74r2, „Skupština udruženja banaka“, *Obzor*, 17. avgust 1932. године.

[54] АЈ, 65-1282-2265, Дозвола за рад Чачанске извозне и увозне радње од 28. јануара 1933. године.

[55] АЈ, 38-577-744, Zagrebački Lloyd.

Штампа:

Bankarstvo, 1928.

Економист, 1930.

Jugoslavenska knjiva, 1924.

Службене новине Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца, 1923-1926.

Службене новине Краљевства Срба, Хрватиа и Словенаца, 1920.

Српски књижевни гласник, 1922.

Литература:

Бецић, Иван М, „Приватни новчани заводи и банкарство у Лесковцу између два светска рата“, *Историја 20. века 1* (2002)

Bečić, Ivan M, *Finansijska politika Kraljevine SHS 1918–1923*, (Beograd: Stubovi kulture, 2003)

Бецић, Иван М, *Министарство финансија Краљевине Југославије 1918–1941*, (Београд: Институт за савремену историју, 2012)

Бецић, Иван М, „Чачански кредитни завод“, *Зборник радова Народног музеја XLVI* (2016)

Зебић, Милорад, *Закони и расписи о акционарским друштвима с ујусивима и објашњењима* (Београд: (без издавача), 1925)

Милић, Даница, „Привредни положај Србије по завршетку ратних операција“, *Зборник радова историјског института 8* (1990)

Министарство финансија (Београд: издање Министарства финансија), 1938)

Mitrović, Andrej, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920*, (Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, 1969)

Народна банка 1884-1934, (Београд: Завод за израду новчаница – Топчидер, 1934)

Nikolić, Goran, *Kurs dinara i devizna politika Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*, (Beograd: Stubovi kulture, 2003)

Поповић, Никола Б, *Срби у Првом светском рату* (Београд-Нови Сад: Друштво историчара Јужнобачког и Сремског округа, 2000)

Поповић, Новак, Мишић, Душан, *Наша домаћа привреда* (Београд: Геца Кон, 1929)

Стојанчевић, Владимир, *Србија и српски народ за време рата и окупације 1914–1918. године* (Лесковац: Народни музеј, 1988)

Tajtacak, David, *Beogradski Jevreji i njihova zanimanja, od kraja 19. veka do II svetskog rata* (Beograd: bez izdavača, 1971)

Узелац, Душан, *Инвестициона политика кредитних институција* (Београд: Геца Кон, 1928)

THE EXPORT-IMPORT BANK OF ČAČAK JSC

The needs to reconstruct the country and feed its inhabitants after the First World War resulted in renewal or creation of a large number of private financial institutions in the territory of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. The Export-Import Bank of Čačak started to work in the last third of 1920. Since almost all the shareholders of this bank were tradesmen and since its credit capital was insufficient, the first activities of this institution were related to commerce. Starting from the following year the Bank performed banking activities as well, but until 1925 its business was focused on trade.

Due to the economic crisis of 1925 in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, the Export-Import Bank of Čačak completely abandoned trading business and focused mainly on short-term notes. Good management of this bank reflected in standard dividends paid to its stakeholders and in the fact that, according to its contributed core capital of 5 million dinars, it was the strongest financial institution in Western Serbia. Since

the bank did not want to grant loans at all costs and on a risk basis, after 1927 the Export-Import Bank started to reduce granting loans by discounting bills of exchange and its clients were mainly traders, craftsmen and farmers.

The great economic crisis which began in the USA affected Western Europe in 1930. The management of the Export-Import Bank early felt that the crisis would also affect the territory of the Kingdom of Yugoslavia and they started a procedure for reduction of the core capital to 2 million dinars. Although the reduction of its capital did not negatively affect the payment of its obligations, the Bank was not approved by the Minister of Commerce and Industry and later decisions upon complaints were not in its favour either.

The situation in the private banking sector of the Kingdom of Yugoslavia during the thirties of the 20th century almost completely prevented normal business activities. The Export-Import Bank shared the destiny of other financial institutions, but its stability was never threatened.

Ivan M. BEČIĆ, Ph.D.

LA BANQUE D'EXPORTATION ET D'IMPORTATION DE CACAK S.A.

Les besoins pour le renouvellement du pays et de la nourriture de la population influèrent qu'après la Première Guerre mondiale sur l'espace du Royaume SHS (des Serbes, des Croates et des Slovènes), un grand nombre de bureaux monétaires privés se rétablisse ou s'instaure. Pendant le dernier tiers de 1920 commença ainsi son activité également la Banque d'exportation et d'importation de Cacak. Vu que les actionnaires de cette banque furent presque tous des commerçants et qu'elle disposa d'un capital insuffisant pour créditer, les premières affaires de cette institution furent dans le commerce. À partir de l'année suivante, la Banque s'occupa également d'affaires bancaires, mais jusqu'à l'année 1925, l'objectif de la gestion fut réservé au commerce.

La crise économique dans le Royaume SHS influa en 1925 sur le fait que la Banque d'exportation et d'importation quitta définitivement les affaires de commerce et se consacra en premier lieu à l'attribution de crédits par lettres de change à court terme. Le sens des affaires de la direction de cette banque se refléta dans les dividendes standards versés aux actionnaires et suivant le capital social versé de 5 millions de dinars. La banque fut l'établissement monétaire le plus fort dans la Serbie

de l'ouest. Ne voulant pas donner de prêts à tout prix sur des bases incertaines, la Banque d'exportation et d'importation réduisit, après 1927, l'administration des prêts à l'escompte et ses clients furent, en premier lieu, des commerçants, des artisans et des agriculteurs.

Les effets de la Grande crise économique, commencée aux USA, se firent ressentir en Europe de l'Ouest en 1930. La direction de la Banque d'exportation et d'importation sentit, à temps, que la crise apparaîtra également sur l'espace du Royaume de la Yougoslavie et elle mit en marche le procédé de diminution du capital social à 2 millions de dinars. Bien que par la réduction du capital, elle ne menaça pas le règlement de ses obligations, la Banque ne reçut pas l'approbation du Ministre du commerce et de l'industrie et lui furent défavorables aussi les solutions ultérieures d'après ses plaintes.

La situation dans le système bancaire privé dans le Royaume de la Yougoslavie, durant les années trente du XXème siècle fut telle que la conduite normale des affaires fut presque entièrement rendue impossible. La Banque d'exportation et d'importation partagea le destin des autres bureaux monétaires, mais son équilibre ne fut en aucun instant menacé.

Ivan M. BEČIĆ, Ph. D.